

Special rond onthulling oorlogsmonument Spiegelhof op 28 september 2016

Een muur wordt oorlogsmonument (p.4-5) - Annie van Bergen eerste slachtoffer Willemskwartier (p.8-9) - Achtjarige Bertie de Kleijn overleeft de oorlog niet (p. 10-11) - Spannende oorlogstijd voor Willem Elbers (p.12-13) - Oorlogsdoden uit het Willemskwartier (p.14-15)

Wie zetten de oorlogsverhalen uit het Willemskwartier op papier?

Ferry Blüm

Ferry Blüm woont sinds 1998 in het Willemskwartier en is sinds juni 2005 lid van het bestuur van de Wijkraad Willemskwartier. Van augustus 2004 tot januari 2012 was hij secretaris/penningmeester van het bestuur van Stichting OpWeg en verantwoordelijk voor het wijkblad *OpWeg-krant*. Hij heeft de coördinatie op zich genomen van alle activiteiten die nodig waren om het oorlogsmonument op de Spieghelehof te kunnen realiseren. Daarover schreef hij voor deze special een artikel.

Leonie Valckx

Leonie Valckx studeerde kunstgeschiedenis en archeologie aan de universiteit van Nijmegen. Ze werkt parttime bij het Monumenten Advies Bureau in Nijmegen. In 2014 volgde ze een cursus Oral History en nam ze interviews af voor de Verhalenbank van het Regionaal Archief in Nijmegen (RAN). Ze is lid van HistorieRijkNijmegen, een historische werkgroep die zich onder andere bezighoudt met een inventarisatie van de nog zichtbare oorlogssporen in Nijmegen. Leonie woont ruim dertig jaar in Nijmegen, waarvan de laatste tien jaar in het Willemskwartier. Ze kwam met de mensen van de Wijkraad Willemskwartier in contact toen ze hoorde over het muurtje met de granaatinslagen. Haar werd gevraagd of ze mensen wilde interviewen voor deze special. Van haar hand zijn de drie interviews met nabestaanden.

Henny Fransen

Zowel de grootouders als de ouders van Henny Fransen hebben een groot deel van hun leven in het Willemskwartier gewoond. Hij is daar dus opgegroeid en heeft er tot zijn 25ste levensjaar gewoond. Maar ook daarna bleef hij betrokken bij de wijk, niet alleen omdat zijn ouders er toen nog woonden, maar ook doordat hij als medewerker van woningvereniging Nijmegen, het huidige Portaal, in het Willemskwartier kwam te werken. Zijn motivatie om aan deze special met oorlogsherinneringen mee te werken heeft ook met zijn moeder te maken. Zij hield in 1944 een dagboek bij waarin de belevenissen van het gezin, waaronder de schuilkelderperiode, zijn opgetekend. Fragmenten hieruit zijn in deze special te lezen.

Tefke van Dijk

Tefke van Dijk werkt als freelance journalist/redacteur vanuit De Schrijfzolder. Sinds 2008 woont ze in het Willemskwartier. Van jongs af aan is ze erg nieuwsgierig en stelt ze graag vragen. Ze heeft verhalen over de oorlog altijd interessant gevonden. Vandaar dat ze de gelegenheid om zich te verdiepen in de oorlogsgeschiedenis van het Willemskwartier met plezier heeft aangegrepen. Door oorlogskenner Bart Janssen te interviewen kon ze een bescheiden bijdrage leveren aan deze special.

e-mail: info@hartvannijmegen.nu

web: www.hartvannijmegen.nu

Colofon

Hart van Nijmegen is het magazine voor de 18.000 bewoners van Nijmegen Midden, het stadsdeel dat bestaat uit de wijken Nije Veld, Goffert, Hazenkamp, St. Anna en Heyendaal. Met dit blad worden de bewoners van Nijmegen Midden geïnformeerd over grote en kleine gebeurtenissen in hun wijken en meer met elkaar in verbinding gebracht. *Hart van Nijmegen* verschijnt zes keer per jaar in een oplage van 10.000 exemplaren en wordt huis aan huis en via supermarkten verspreid. Het magazine komt voort uit *Hazannekamp*, het blad voor Hazenkamp, St. Anna, Park Heyendaal en de Emancipatiebuurt.

Het streven is om dit blad met behulp van advertenties en giften onafhankelijk te houden van subsidies.

Ga voor meer informatie over advertentiemogelijkheden naar www.hartvannijmegen.nu. Reacties op artikelen of ideeën voor nieuwe input zijn van harte welkom op info@hartvannijmegen.nu

Aan deze special werkten mee:

Ferry Blüm
Leonie Valckx
Henny Fransen
Bart Janssen
Tefke van Dijk

Bezorging: Ingram Smit:
bezorging@hartvannijmegen.nu

Eindredactie: Ypie Veenstra

Vormgeving: Wilke Zomerveld

Drukker: Drukker Hendrix in Peer, België

Foto voorkant: Kinderen voor de muur die 28 september symbolisch wordt ingewijd als oorlogsmonument. De foto komt uit het archief van de familie Arts.

Het maken van deze special en de plaatsing van het monument zijn het initiatief geweest van Wijkraad Willemskwartier. Deze special is gefinancierd door woningcorporatie Portaal.

PORTAAL

Wij maken werk van wonen

Portaal feliciteert het Willemskwartier met haar eigen wijkkrant

Portaal werkt samen met bewoners, organisaties en de gemeente aan een prettig Willemskwartier. In de afgelopen jaren werden er door ons veel nieuwe huur- en koopwoningen gebouwd. Oude woningen maakten plaats voor nieuwe eengezinswoningen en appartementen. Bij dit vernieuwde Willemskwartier past een eigen wijkkrant, om de samenhang verder te vergroten. Wij ondersteunen dit initiatief van harte.

Hart van Nijmegen verschijnt in 2016 op:

- 1/2 oktober (kopijdeadline: 9 sept.)
- 12/13 november (kopijdeadline: 21 okt.)
- 10/11 december (kopijdeadline: 18 nov.)

Beste lezer,

U heeft een special van *Hart van Nijmegen* in handen. *Hart van Nijmegen* is een nieuw magazine, bedoeld voor de 18.000 bewoners van Nijmegen Midden, het stadsdeel dat bestaat uit de wijken Goffert, Hazenkamp, Heyendaal, Nije Veld en St. Anna, maar waarvan buurtnamen zoals Kolping, Emancipatiebuurt, Willemskwartier, Landbouwbouurt, Muntenbuurt of Park Heyendaal u bekender in de oren zullen klinken.

De eerste echte *Hart van Nijmegen*, waarover straks meer, ligt 1 of 2 oktober bij u in de bus. Speciaal voor de bewoners van het Willemskwartier is er nu al deze special rond de onthulling van een oorlogsmonument in het Spieghelehof. Het maken van deze special en de plaatsing van het monument zijn het initiatief geweest van Wijkraad Willemskwartier. Het monument bestaat uit een stuk muur waarin de sporen van granaatslagen zichtbaar zijn, zoals de granaat die op 28 september 1944 een einde maakte aan het leven van de toen twintigjarige Annie van Bergen. Zij was in de frontstadperiode (september 1944-maart 1945) het eerste dodelijke slachtoffer dat in het Willemskwartier viel.

Woensdag 28 september 2016 wordt de muur symbolisch ingewijd als oorlogsmonument. In deze special vindt u het programma van die dag, alsmede de namen van de 67 bewoners van het Willemskwartier die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen. Leonie Valckx beschrijft de oorlogservaringen van drie 'Willemskwartierders': Annie van Bergen, de achtjarige Bertie Kleijn en Willem Elbers. De eerste twee hebben de oorlog niet overleefd. Henny Fransen citeert uit de dagboek aantekeningen die zijn moeder maakte tijdens de weken die zij – vrijwel onafgebroken – in een schuilkelder doorbracht. Woensdag 21 september, een week voor de onthulling van de muur, is er om 19:30 uur een informatieavond in Voorzieningshart 't Hert. Historisch onderzoeker Bart Janssen vertelt dan aan de hand van oude foto's over de oorlogsslachtoffers uit het Willemskwartier. In deze special ook een interview met hem over zijn zoektocht naar verhalen over Nijmeegse oorlogsslachtoffers.

Dat, en meer in deze special van *Hart van Nijmegen*, het magazine dat voortkomt uit de *Hazannekamp*, het wijkblad voor Hazenkamp, St. Anna, Emancipatiebuurt en Park Heyendaal, dat veertig jaar heeft bestaan. Om ook de andere

wijken van Nijmegen Midden te kunnen informeren is de redactie op zoek gegaan naar bewoners van deze wijken die voor *Hart van Nijmegen* willen schrijven. En die zijn gevonden! Henk Verhagen, Eef van Hout en Marie Louise van der Ploeg vertegenwoordigen Kolping, Landbouwbouurt en Muntenbuurt. Namens het Willemskwartier zijn bovendien Dirk Jan Burgersdijk (lid van de Wijkraad Willemskwartier) en Tefke van Dijk (freelance journalist en redacteur) toegetreden tot de redactie.

De redactie heeft gekozen voor '*Hart van Nijmegen*' als titel van het nieuwe magazine omdat ze, naast de geografische ligging in het midden van Nijmegen, vindt dat het stadsdeel Nijmegen Midden ook het hart van Nijmegen genoemd mag worden dankzij de aanwezigheid van de Radboud Universiteit, twee ziekenhuizen en treinstations, de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, het Goffertpark, het Goffertstadion c.q. NEC, de ongeveer zeventig bedrijven en instellingen van de Winkelsteeg en de variëteit aan bevolkingsgroepen.

Vanaf oktober informeert *Hart van Nijmegen* zes keer per jaar 18.000 Nijmegenaren met een mix van hard en zacht nieuws, amusement, ingezonden brieven en een agenda over alles wat er in dit stukje van Nijmegen te beleven is. Net als voor de *Hazannekamp* streeft de redactie ernaar het nieuwe magazine financieel mogelijk te maken door advertentie-inkomsten en giften, waardoor het onafhankelijk blijft van subsidies.

Rest mij u veel leesplezier te wensen met de soms schokkende, maar ook ontroerende verhalen in deze special.

Vriendelijke groet,

Elvi van Wijk, hoofdredacteur *Hart van Nijmegen*

Een muur wordt oorlogsmon

door Ferry Blüm

In 2009 was het 65 jaar geleden dat aan het einde van de Tweede Wereldoorlog de operatie Market Garden begon: de poging van de geallieerden om via een zuidelijke route Nijmegen en Arnhem op de Duitsers te veroveren, om vandaar het Duitse grondgebied binnen te trekken. De Maas, de Waal en de Rijn waren de grote obstakels. De poging liep vast rond de brug voor Arnhem en Nijmegen werd daardoor frontstad. Lees wat dit betekende voor de mensen uit het Willemskwartier en waarom een stuk muur in 2016 een oorlogsmonument wordt.

Na het mislukken van operatie Market Garden legerden de geallieerden grote aantallen Engelse, Canadese en Ameri-

kaanse soldaten in de stad. Niet alleen in legerkampen maar ook bij gewone mensen thuis, bijvoorbeeld in het Willemskwartier. Menig gezin, vaak met een groot aantal kinderen gehuisvest in de kleine huizen, kreeg er een of meerdere kostgangers bij voor wie een slaapplek en eten moest worden geregeld. De Duitsers antwoordden op deze actie letterlijk met bommen en granaten. De naam van het eerste slachtoffer dat viel, kennen we: Annie van Bergen, geboren in 1924, twintig jaar en jongste dochter uit een gezin met verder nog drie zonen. Zij woonde aan de Spiegelstraat, op nummer 29 om precies te zijn.

Zoals vrijwel alle woningen in het Willemskwartier, had ook het huis van de familie Van Bergen een tuin en die tuin werd van de Spiegelstraat afgeschermd met een meer dan manshoge muur. En zo ongeveer tegen deze buitenmuur

ument: 2009 - 2016

Pagina links, foto boven: Melkboer Arts voor de deur van zijn woningwinkel aan Spiegelstraat 26. Schuin tegenover hem woonde Annie van Bergen op nummer 29

Pagina links, foto linksonder: Het oude Spieghepleintje, nog met het kunstwerk dat er ooit stond

Pagina links, foto rechtsonder: Het begin van de constructie van het tijdelijke monument op het braakliggende bouwterrein aan de Brederostraat hoek Spiegelstraat

Afbeelding hieronder: Ontwerp parkje Spiegelhof

ontplofte de granaat die op 28 september 1944 een einde maakte aan het jonge leven van Annie. De sporen van deze en andere inslagen zijn nog duidelijk herkenbaar. Annie was het eerste van de 67 tot nu toe getelde slachtoffers in het Willemskwartier uit de frontstadperiode, soms meerdere uit één enkel gezin, zoals bijvoorbeeld vier uit de familie Cohen van (toentertijd) Willemsweg 83.

Herdenken

Het herdenken van oorlogsleed begon al in 2009 met een tijdelijk monument dat bewoners samen met een kunstenaar uit hout hadden opgericht op een braakliggend bouwterrein. In Fase II van de herstructureringsplannen voor Willemskwartier-Oost zou daar nieuwbouw moeten komen. Het monument was er ter herinnering aan de kinderen in de Schonckstraat die in de oorlog om het leven zijn gekomen.

Vlakbij dit monumentje had de sloper, op verzoek, met een dragline en een bulldozer een schuilkelder in het zand gegraven, ongeveer op de plek waar de woning van de ons allen bekende Bert van Eck had gestaan, op de hoek van Spiegelstraat en Brederostraat.

Op verzoek van bewoners heeft woningcorporatie Portaal, op aanwijzing van toenmalig wijkbeheerder Jan Gerrits, in 2010 een stuk van de buitenmuur met inslagsporen van de granaat die Annie van Bergen het leven kostte uitgezaagd, ingepakt, opgetild en op een trailer naar voormalig buurthuis De Vrijbouter getransporteerd. Daar stond het (2.40 m hoog en 2.20 m breed) rechtstandig, leunend tegen de blinde muur van het buurthuis, rustig 2012 af te wachten. Dat dachten we tenminste. Optimistisch als we waren ging ons organiserend comité ervan uit dat de muur in dat jaar,

Werkzaamheden parkje Spiegelhof

ergens in de wijk, een plek zou vinden als oorlogsmonument. Maar het werd 2016.

Waarom een muur?

Het was geen wild idee. We dachten niet: laten we eens iets geks doen en een aftands, oud, lelijk en smerig stuk buitenmuur tot monument bombarderen(!). Nee, het was gewoon... een idee, en van het begin af aan vanzelfsprekend. Maak de muur tot een monument!

Het was hém nooit eerder opgevallen, zei de zoon van melkboer Arts, toen hem verteld werd dat er sporen van granaatinslagen in 'hun' buitenmuur te zien waren. Een nichtje en neefje van Annie van Bergen - beiden na de oorlog geboren - keken tegen de muur aan wanneer ze bij hun oma op bezoek waren. Maar de sporen van de granaatinslagen waren ook hun nooit opgevallen. Pas toen de muur uitgezaagd was en uit zijn 'eigen' omgeving was weggehaald, vielen de happen erin op, en de splinters die van de steen weggesprongen waren. Zo werkt dat dus. Nu het stuk muur uitgezaagd

is en als een 'vreemde eend in de bijt' tussen de bomen en struiken, het groen, de glooiingen en de speelboom annex bbq-tafel in de Spiegelhof staat, nu vallen ze pas op!

Een vreemde omgeving voor zomaar een stuk muur. Dat valt op. Mensen zien het en kijken ernaar. En het valt op juist *omdat* dit de functie van een monument is! Een monument hóórt in een 'vreemde' omgeving. Het is aanwezig, het symbool van de oorlog, van alle 67 slachtoffers die in het Willemskwartier zijn omgekomen, maar óók symbool van het verleden zelf.

En verder...

Aan de nieuwe bewoners van de Spiegelhof, deel Brede-rostraat, Spiegelstraat en M. Vasalisstraat, hebben we gevraagd of het monument een bescheiden plaats kon krijgen in het nieuw aan te leggen parkje tussen nieuwbouwwoningen en het appartementencomplex. Een aantal van hen voelde zich overvallen. Sommigen vonden de omvang van de muur bezwaarlijk. Er is dan ook een stukje vanaf gegaan.

De muur die 28 september wordt ingewijd als oorlogsmonument, leunend tegen de blinde muur van voormalig buurthuis De Vrijbouter

Maar in de plek waar de stedenbouwkundige de muur uiteindelijk had getekend, konden de omwonenden zich wel vinden: met de 'goeie' kant richting het zuiden, ongeveer in het midden van het parkje te midden van bomen en struiken in een 'eigen' ovaal grondvlak.

Op woensdag 28 september, de datum van het eerste nachtelijke bombardement op het Willemskwartier en de dood van Annie van Bergen, zal het monument worden onthuld. Het programma ervan is elders te vinden in deze extra uitgave van *Hart van Nijmegen*, het nieuwe wijkblad voor Nijmegen Midden.

Bommen en granaten op Nijmegen

De historicus Joost Rosendaal beschrijft in zijn boek *Nijmegen '44. Verwoesting, verdriet en verwerking* (2009) wat het bombardement op Nijmegen aanrichtte: "Met riviortorpedo's en luchtbombardementen trachtten de Duitsers tevergeefs de bruggen te vernietigen. Ook de stad werd hierbij onder vuur genomen. In de nacht van 28 op 29 september (1944) deden twaalf Duitse zwemmers, van wie er één aan de Olympische Spelen in Berlijn had meegedaan, een poging de bruggen met springstof op te blazen. De spoorbrug liep deze nacht zware schade op en werd onbruikbaar doordat het middenstuk eruit geblazen was. In het wegdek van de verkeersbrug werd een gat geslagen, maar verder bleef

De verwoesting van de hoek Groesbeeksedwarsweg - van Heutzstraat.

Foto: Regionaal Archief

deze behouden. Mogelijk om de aandacht van de bewaking van de brug af te leiden, bombardeerden de Duitsers voor het eerst 's nachts. Ditmaal vielen de bommen in de buurt van de Groesbeekseweg bij De Vereniging en werden in de Guyotstraat drie huizen verwoest. Doden vielen er aan de Daalseweg en in de componistenbuurt. Op de hoek Van Heutzstraat – Groesbeeksedwarsweg werden een drogisterij en een bakkerij verwoest. Vele huizen raakten zwaar beschadigd

en er vielen zes doden. Ook aan de Wezenlaan, de Spiegelstraat, de Hatertseveldweg en bij de spoorbrug aan de Graafseweg vielen slachtoffers door de bommen." (pp 134-135)

Annie van Bergen eerste slachtoffer

Annie van Bergen met haar moeder

door Leonie Valckx

In 1944, toen Nijmegen frontstad was, zijn er talloze onschuldige burgerslachtoffers gevallen. Het eerste slachtoffer in het Willemskwartier was de toen twintigjarige Annie van Bergen. Neef en nicht Adri van Bergen en Ria Diersmann-van Bergen, kinderen van de oudste broer van Annie, vertellen over die afschuwelijke gebeurtenis en de tijd daarna.

Janus en Anna van Bergen - de Haan woonden op de Spiegelstraat 29. Het gezin had al drie zonen, Toon (1917), Willy (1919) en André (1921). Toen in 1924 dochter Annie werd geboren, was moeder dolblij dat ze eindelijk het meisje kreeg waarop ze zo gehoopt had. Het was uitgerekend deze dochter Annie die op 28 september 1944 dodelijk getroffen werd door een inslaande granaat. Annie en haar moeder waren net thuis van een familiebezoek. Moeder was met zoon André in de keuken en Annie was in de achterkamer, toen er een granaat voor het huis tot ontploffing kwam. An-

nie probeerde nog via de gang de kelder in te komen, maar werd geraakt door rondvliegende granaatscherven. Een slagaderlijke bloeding werd haar fataal.

***Het afschuwelijke moment,
waarbij het jongste kind
en de enige dochter in het
gezin omkwam, heeft
moeder haar hele leven
niet kunnen verwerken***

Ladder

Tijdens de oorlog was er gebrek aan alles, ook aan brandcards. Daarom werd het lichaam van Annie op een ladder naar Garage Mol gebracht, op de hoek van de Sint-Annastraat en de Thijmstraat. Daar werden de dodelijke slacht-

in Willemskwartier

Spiegelstraat 29 om de hoek

Spiegelstraat

Afbeelding links: bidprentje Annie van Bergen

offers geborgen. Zoon Willy zat bij de marine en verbleef tijdens deze periode in Engeland. Speciaal voor de begrafenis van zijn zusje kreeg hij drie dagen verlof. Dit afschuwelijke moment, waarbij het jongste kind en de enige dochter in het gezin omkwam, heeft moeder haar hele leven niet kunnen verwerken. Zeven jaar later overleed ook nog eens haar man en stond ze er alleen voor.

Kleinkinderen Adri, Ria, Peter en Ton, kinderen van oudste zoon Toon, kwamen elke zondag bij hun oma op bezoek en weten hoe moeilijk zij het ermee had, ook al sprak ze er nooit over. Adri ging als kind regelmatig bij oma op de Spiegelstraat logeren. Zij ging bijna elke dag naar het graf van Annie en haar man op de Groenestraat. Adri ging dan mee om de graven te verzorgen. Ook weten Adri en Ria nog dat er een herdenkingsmonumentje met een foto en een haarlok van Annie, bij oma in de kamer stond. Dat had hun vader gemaakt van hout. En achter de voordeur waren de granaatslagen nog te zien. Dat hadden ze altijd zo gelaten.

Stilzwijgen

Kleindochter Ria ging na haar trouwen in 1969, vanwege de woningnood en omdat oma alleen was, met haar man Frits bij oma inwonen. Dat was precies tegenover de schuur van Arts met de granaatslagen. Toch wist ze hier niks vanaf omdat oma nooit over de oorlog sprak. Pas toen er sprake was om van het stuk muur een herdenkingsmonument voor de slachtoffers in het Willemskwartier te maken, hoorde ze hiervan. Door het diepe verdriet en het stilzwijgen in de familie Van Bergen na de dood van Annie, weten de kleinkinderen nauwelijks iets van hun tante Annie. Het feit dat het herdenkingsmonument voor haar en de andere, vaak veel te jonge onschuldige slachtoffers er komt, maakt dat ze niet vergeten worden en hun leven niet voor niets is geweest.

Achtjarige Bertie de Kleijn overleeft

Annie de Kleijn met haar moeder in de winkel aan de Willemsweg

door Leonie Valckx

In 1933 namen Piet de Kleijn en zijn vrouw Tonnie de groente- en fruitwinkel van familie Van de Pol op de Willemsweg over. Deze lag ter hoogte van de huidige Aldi. In 1936 werd zoon Bertie geboren, in 1937 zoon Gijs en in 1941 dochter Annie. Tijdens de oorlog kwamen er regelmatig gezinnen uit de buurt in de kelder onder de winkel schuilen voor de bommen en granaten. Maar op 5 en 7 oktober 1944 trof het noodlot het echtpaar tweemaal, waardoor hun leven voorgoed veranderde. Dochter Annie van Maanen-de Kleijn vertelt over de vreselijke gebeurtenissen.

Op 5 oktober stond Tonnie de Kleijn, zwanger van haar vierde kind, met haar driejarige dochter Annie op de arm, een luchtje te scheppen voor de winkel. Op die bewuste

dag sloeg plotseling een granaat in die moeder Tonnie met haar dochter dwars door de winkelruit blies. Tonnie werd ernstig gewond naar het ziekenhuis gebracht. Ze zat onder

Nadat hij het afschuwelijke nieuws aan zijn vrouw had verteld, begon vader Piet te beven. Tot zijn dood heeft hij deze aandoening gehouden

de granaatscherven, haar been was helemaal verbrijzeld en er zat een groot gat in. Tevens kreeg ze door de klap een miskraam. Dochter Annie had een wond van een granaatscherf in haar onderbeen.

de oorlog niet

*Afbeelding links:
Bertie de Kleijn*

*Afbeelding rechts:
Ook overbuurman Arnold van
Baardewijk werd op 5 oktober
1944 geraakt door granaat-
scherven. Hij was op slag dood*

*Afbeelding onder:
Annie de Kleijn met
haar ouders*

Vrachtauto

Tonnie moest een zware operatie ondergaan waarbij een stuk been werd ingekort. Ze moest nog maandenlang herstellen. Piet had de zorg voor de winkel en de kinderen. Hij kon het allemaal niet aan en besloot om oudste zoon Bertie naar zijn broer in Ewijk te brengen. Maar daar gebeurde twee dagen later op 7 oktober het onwaarschijnlijke. Toen er een stoet militaire voertuigen langskwam, werd de achtjarige Bertie door een vrachtauto overreden en overleed ter plekke. Vader Piet, die steeds naar het ziekenhuis ging om zijn vrouw te bezoeken, durfde haar het vreselijke nieuws niet te vertellen. Hij verzoon een smoes waarom hij haar niet kon bezoeken op de dag van de begrafenis en ging in Ewijk zijn oudste zoon begraven. De dag erna, toen hij weer naar het ziekenhuis ging, zei de verpleegster tegen hem dat hij het haar toch moest vertellen. Nadat hij het afschuwelijke nieuws aan zijn vrouw had verteld, begon hij te beven. Tot zijn dood heeft hij deze aandoening gehouden.

Dochter Annie kent haar moeder niet anders dan dat ze een schoen droeg met een hoge zool, omdat dit been zeven centimeter korter was dan het andere. Er werd in het gezin nooit over de oorlog gepraat omdat dat te pijnlijk was. Moeder Tonnie was nog nooit naar het graf van haar oudste zoon in Ewijk geweest, omdat ze dat niet aankon.

Kruisje

Toen Annie op haar achttiende haar rijbewijs had gehaald, besloot ze om moeder mee naar Ewijk te nemen en het graf te bezoeken. Er stond een klein houten kruisje op het graf en vader en moeder hebben er toen een stenen zerk op laten plaatsen. In 1963 namen zoon Gijs en zijn vrouw de zaak van zijn ouders over. Dochter Annie, die altijd in de winkel had geholpen, bleef ook nadat ze getrouwd was nog helpen. Haar moeder paste dan op de kinderen. Annie kan zich weinig van het voorval herinneren. Ze was te jong en er werd thuis nooit over gesproken. Alleen het litteken op haar onderbeen herinnert haar aan die dag in oktober 1944.

Spannende oorlogstijd voor

door Leonie Valckx

Na de operatie Market Garden was Nijmegen wel bevrijd, maar werd frontstad en overal waren Engelse en Amerikaanse soldaten ingekwartierd. In deze periode zijn talloze burgerslachtoffers gevallen. Op veel plekken zijn in 1944 in het Willemskwartier bommen en granaten gevallen. Naast de Hofdijkstraat, de Spieghelstraat en de Willemsweg zijn er ook in de Thijmstraat, de Brederostraat, op het Beetsplein en in de Schonckstraat inslagen geweest. Er zijn vele onschuldige doden en gewonden gevallen tijdens deze laatste maanden van de oorlog. Willem Elbers vertelt hoe hij deze periode als jongen van elf heeft beleefd.

Tijdens de oorlogsjaren woonde het gezin Elbers op de Hofdijkstraat in het Willemskwartier in Nijmegen. Het gezin had al drie jongens, Hennie, geboren in 1932, Willem in 1933 en Gerard in 1936. Tijdens de oorlog kwamen er nog twee dochters bij, Tinnie in 1941 en Rinie in 1942. Het gezin

woonde in de bovenwoning op nummer 16b. Het was een turbulente tijd. Zoon Willem heeft over deze periode een boekje geschreven: Een verhaal met herinneringen tijdens de oorlog 1940-1945 van een jongen uit het Willemskwartier. Als elfjarige jongen was het vooral een spannende tijd en samen met zijn broer Hennie en een groep vrienden haalden ze heel wat kwajongensstreken uit, soms met gevaar voor eigen leven. Op die leeftijd besef je het gevaar nog niet. Het leven tijdens de oorlogsjaren was anders dan normaal, zo kwam er van school niet veel terecht omdat er regelmatig naar een andere locatie verhuisd moest worden.

Handkar

In de late oorlogsjaren vertrouwde vader Elbers de situatie niet en vond het beter als moeder met de kinderen naar haar ouders in Wijchen ging. Bij Tul op het Spieghelplein werd een handkar gehuurd en het gezin ging richting Wijchen. Toen ze bij de Graafsebrug aankwamen, scheerden er vliegtuigen over en werd de brug aangevallen. Hennie en Willem kropen onder de handkar en de rest van het gezin

Willem Elbers

Linkerpagina, foto linksboven: Willem Elbers bij Hofdijkstraat 16b

Linkerpagina, foto rechtsboven: Hennie en Willem Elbers

Linkerpagina, foto linksonder: Hofdijkstraat, jaren zestig. Links-achter (punt dak) de woning van Willem Elbers. Rechtsachter (laagbouw, steekt wat uit) nummer 6 waar het overleden jongetje Hemmy woonde. Daartussenin het einde van de Hofdijkstraat met in de Spiegheelstraat de muur

Linkerpagina, foto rechtsonder: Krater Duitse bom in de frontstadperiode. Op de voorgrond het verwoeste hekwerk van de tuin van J.A.M. Bruineman van St. Annastraat 174. Hier loopt tegenwoordig de busbaan naar het station

Rechterpagina, foto rechts: Overlijdensadvertentie Herman Aalbers

dook in de schuttersputten die de Duitsers gegraven hadden. Toen het weer veilig was gingen ze verder richting Wijchen. In eerste instantie verbleven moeder en de kinderen een tijd bij opa en opoe op de Oosterweg. Vader ging weer terug naar Nijmegen. Enige tijd later ging het gezin bij een oom en tante op de Passeweg inwonen. Daar hadden ze negen kinderen. In de tijd in Wijchen haalden Willem en zijn broers en neven ook weer van alles uit.

Na een week of drie, achteraf gezien veel te vroeg, ging het gezin Elbers weer terug naar Nijmegen. Met nog een andere familie werden ze met de vrachtwagen van kolenboer Van Balven aan de Hatertseveldweg terug naar Nijmegen gebracht. Toen ze bij het huis van het andere gezin aankwamen, beseften ze pas hoe erg het eraan toe was gegaan in Nijmegen. Het huis van deze mensen lag helemaal aan puin. Toen ze richting de Hofdijkstraat reden, vreesden ze het ergste. Maar wonder boven wonder was daar niks gebeurd. Maar 's nachts beseften ze pas hoe relatief veilig ze in Wijchen waren geweest, want de hele nacht vlogen granaten over. Het hele gezin ging in de woonkamer slapen en deed nauwelijks een oog dicht. Van een vriendelijke buurman, Jo van Meteren die oliebollebakker op de kermis was, mochten ze bij hem in de kelder slapen.

Voor Willem Elbers was deze gevaarlijke tijd vooral spannend en hij haalde met zijn vrienden levensgevaarlijke dingen uit

Bommetjes

Voor Willem Elbers was ook deze gevaarlijke tijd vooral spannend en hij haalde met zijn vrienden levensgevaarlijke dingen uit. Op een keer ging het mis. De jongens liepen

naar het spooreplacement bij de St. Annastraat, waar munitie en granaten lagen opgeslagen, om het kruit uit de granaten halen. Daar gingen ze dan bommetjes van maken. Op een gegeven moment begon het bij Willem in zijn broekzak te sissen en te branden. Waarschijnlijk had iemand voor de grap een sigarettenpeuk bij hem in zijn zak gestopt, daar bewaarde hij het kruit in. Het resultaat was dat zijn hele bovenbeen verbrand was en dat hij achter op de fiets naar de Drija-fabriek werd gebracht. Daar bevond zich een noodhospitaal voor soldaten en werd hij behandeld aan zijn brandwond.

Zoals Willem Elbers zelf zegt, had hij een engeltje op zijn schouder. Het is een wonder dat hij het heelhuids kan navertellen, ondanks het oorlogsgeweld en alle gevaarlijke dingen die hij uithaalde. Hij weet zich te herinneren dat er in die periode in het Willemskwartier verschillende splinterbommen en granaten zijn gevallen. Ook achter zijn huis is een keer een granaatslag geweest. Hij en zijn vrienden gingen plat op de grond liggen en even later kregen ze een lading zand over zich heen die door de klap over de huizen werd geblazen.

Toch er vielen er regelmatig slachtoffers, zoals op 29 oktober 1944 toen zijn vierjarige buurjongetje Hemmy (Herman) Aalbers die met zijn vader op de Hofdijkstraat liep, dodelijk door een splinterbom werd getroffen. Hemmy's vader raakte zwaargewond aan zijn onderbeen en zijn hele lichaam zat onder de scherven. Zijn voet moest geamputeerd worden en later nog een stuk van zijn onderbeen. De scherven groeiden jaren daarna nog uit zijn lichaam.

Oorlogsdoden uit het Willems

door Bart Janssen

In deze special ook een overzicht van de namen van bewoners van het Willemskwartier die tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940 -1945 zijn omgekomen, met vermelding van het adres waar ze hebben gewoond.

De lijst is overgenomen van de website www.oorlogsdoden-nijmegen.nl waarop alle slachtoffers uit heel Nijmegen, voor zover nu in 2016 bekend is, in alfabetische volgorde worden genoemd. Het gaat om bewoners die in de stad woonden, werkten of tijdelijk verbleven of daar begraven werden. Het gaat om 3.997 namen. Hiervan kwamen er 67 uit het Willemskwartier.

Niet al deze slachtoffers vielen tijdens de frontstadperiode. Sommigen waren ook het slachtoffer van het 'vergissings'-bombardement van 22 februari 1944. Enkelingen kwamen om het leven door een verkeersongeluk met militaire voertuigen.

De adressen en huisnummers zijn natuurlijk van de oude woningen die nog niet door de sloop en nieuwbouw uit de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw en die van de afgelopen ruim 10 jaar zijn vervangen. De straatnamen zijn bij de nieuwbouw dezelfde gebleven, de huisnummers zijn vaak veranderd.

kwartier

Beetsplein

Johannes Brouwer, nr 6
Sjaak Loeffen, nr 11
Belia van der Pool, nr 12
Henkie Heisen, nr 19
Van der Kroft, nr 32
Henri Split, nr ?

Bilderdijkstraat

E.W.A. Hartman van Sas, nr 1
Leo Ubada, nr 14

Brederostraat

Henk Degen, nr 19
Nollie van Uden, nr 40
Willem Opgenoort, nr 50
Cornelis Zink, nr 78
Johan Kregting, nr 104

De Génestetlaan

Christina van der Heijden, nr 4
of 11
Gerrit van Rossum, nr 32
Doortje Vink, nr 63

Dr. Schaepmanstraat

Peter Wouters, nr 3 of 8

Ds. Ter Haarstraat

F.J. Wilhelm, nr 13

Guido Gezellestraat

Nicolas van Aken, nr 34
Wim Roufs, nr 76

Groenestraat

Kitty Golsteijn, nr 40
Elly de Wilde, nr 180
Gerard Guelen, nr 234
Theo Tesser, nr 238
Riek Michels, nr 272
Julius Cohen, nr 290

Jan Luykenstraat

C.F.J. Jansen, nr 22
Mozes Wurms, nr 40
Erna Wurms-Markreich, nr 40

Hofdijkstraat

Herman Aalbers, nr 6
Gijs Veraart, nr 38

Maerlantstraat

Maria Wouters, nr 15
J.A. van Eldert, nr 55
Hendrik van Lutterveld, nr 64
Johannis Markus, nr 91

Ruusbroecstraat

Ietje Quijs, nr 23
Jo Dankbaar, nr 29

Schonckstraat

Joke Reijnders, nr 52
Fientje Reijnders, nr 52
Henk Tangerink, nr 54
Agnes Hovens, nr 56

Spiegelstraat

Annie van Bergen, nr 29

St. Annastraat

Antoon Verweij, nr 224

Tesselschadestraat

Henkje Spruijtenburg, nr 6
Marinus van As, nr 9

Thijmstraat

Ans Scheerder, nr 29
Jan Scheerder, nr 29
Henk de Haan, nr 109
Johan de Jager, nr 135

Tollensstraat

Soldaat Schouten, nr 123
Co Roesink, nr 153

Willemsweg

Arnold van Baardewijk, nr 13
Bertie de Kleijn, nr 32
Herman Cohen, nr 83
Jacob Cohen, nr 83
Willem Cohen, nr 83
Melanie Cohen, nr 83
Tineke Frank, nr 103
Geertje Deijs, nr 131
Gerrie Deijs, nr 131
G.C. Smulders, nr 134
Piet Peerenboom, nr 172
J. Langenhuysen, nr 192
Ger Köning, nr 206
Theo Wessels, nr 258
Aleida Wessels, nr 258
Wessels, Aleida, nr 258

Rinus van As

Melanie Cohen

Schuilkelderbelevissen

Marie van Keeken, 1944

door Henny Fransen

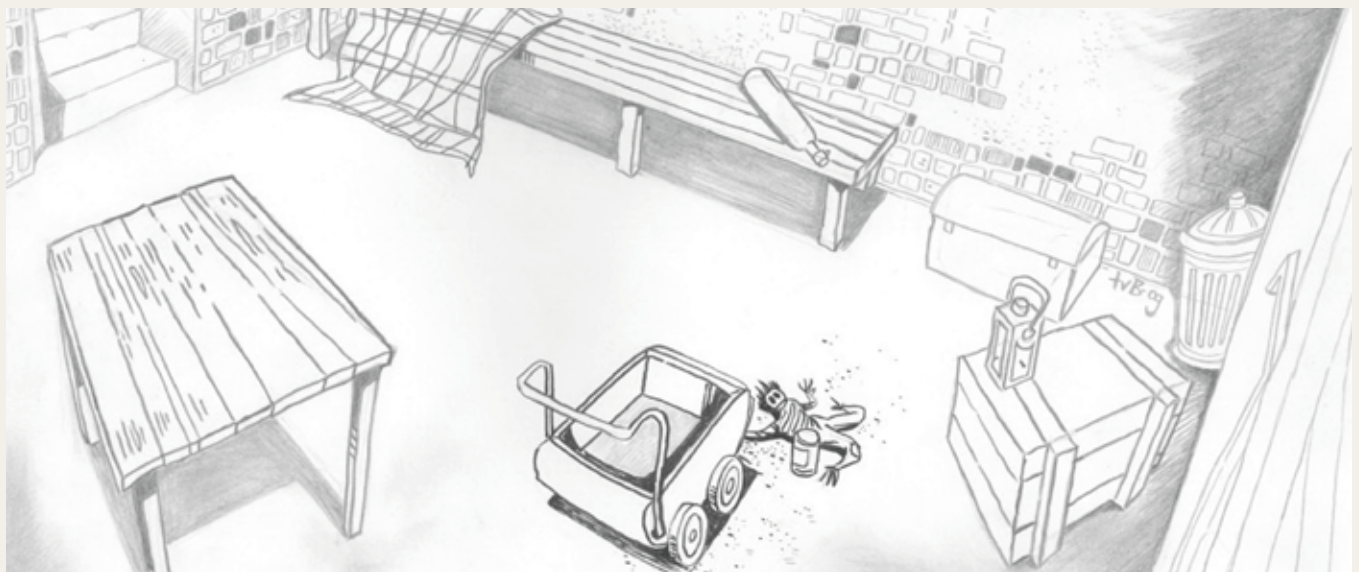
Onze moeder, Maria Johanna Petronella (Marie) van Keeken 1916-1999 was de oudste dochter van het zes kinderen tellende gezin van Henk van Keeken en Grada van Son. Vanaf 1928 woonde het gezin aan de Pater van Meursstraat 32 in het Willemskwartier. Tijdens de operatie Market Garden werd hun huis op 19 september 1944 door een granaat in de kap getroffen, waardoor de bovenverdieping instortte. Nadat zij de nacht in de kelder van hun getroffen huis hadden doorgebracht, vonden zij onderdak in de kelders van het zusterklooster aan de Dobbeltmannweg 1, dat voor vluchtelingen was opgesteld. Vanaf 20 september tot eind oktober woonde het gezin vrijwel onafgebroken in de kelders van het klooster. Behalve mijn moeder, in die tijd al verloofd met Henk Fransen, woonden ook de kinderen Leo, Annie, Jan en Piet nog thuis. Alleen de oudste zoon Henk, die in 1941 getrouwd was, woonde met zijn gezin aan de Oude Graafseweg. Onderstaand de dagboekantekeningen die onze moeder over die schuilkelderperiode maakte.

20 Sept 1944 Woensdag. De morgen die volgde

Buurman Vermeulen, onze zorgzame wacht serveerde omstreeks zeven uur warme koffie en gesmeerde boterhammen. Ik ging boven eens kijken hoe of de zaken erbij stonden. 't Zag er allertroosteloos uit. Maar gelukkig, onze schilderijen stonden er nog! En m'n nieuwe schoenen, de eerste sinds 4 jaren wachtten op bevrijding, geschonden, doch draagbaar. De boeken, bedden en bullen lagen in de modder en puin. Maar niet getreurd! We leefden nog! Een boodschap kwam; de school aan de Dobbeltmannweg werd geopend voor getroffen... En intussen, de eerste granaten sloegen weer in, gierend over je hoofd. De schrik greep ons aan, en we vluchtten naar de school, gevolgd door Juffr. Vermeulen, haar kroost en de gehele buurt. Ook de poes werd niet vergeten en ging mee. Maar waar bleef Vader? Bij z'n konijntjes natuurlijk! Het moederkonijn lag gedood in het hok, 'n scherf in z'n kop. De kleintjes leefden nog. En Vader (hij had inmiddels de slaap goed wakker) slachtte het konijn, wat later voor ons 'n hele uitkomst zou betekenen. Het klooster stond gastvrij open, en wij vestigden ons in de kelders, voormalige kolenbergplaats voor de moffen. Zitplaatsen gemaakt van meegebrachte koffers, 'n tafel in het midden, wat strozakken,

De schuilkelder aan de Kop van de Willemsweg

Een vrij recente tekening van de binnenkant van een schuilkelder gemaakt door T. van Beers

gehaald uit de moffenkribben van boven, en de verblijfplaats voor dag en nacht was gereed voor honderden vluchtelingen die geheel de dag aankwamen. Vliegtuigen scheerden laag over het klooster. We waren erg angstig en Moeder bad weer voor. Vijf Zusters en wat helpsters kregen de zorg, en er werd gezorgd.... Zes uur etenstijd. Het werd zeven, acht, negen, ja zelfs tien uur eer de rijen van mensen bediend waren. Want de vluchtelingenstroom hield aan. We zaten intussen midden in 't buurtje. Mieneke, 't Schaap, Hanne Hondiek, de Nederlandse maagd en vele anderen. Er werd gekankerd op het eten dat zo lang wegbleef, 'n scheldvloed van woorden werd gezonden aan personen (natuurlijk onbekend) die de pap, met moeite gehaald voor de kleinsten, opaten, en dan nog rechtspraak maakten op 'n behoorlijk portie eten.

Ruzie, voor het trappen op tenen, voor het bevuilen van etenskommen. Waar waren we terecht gekomen? En de herrie hield maar aan. Wat zouden we graag weer naar ons rustige keldertje terugkeren, maar we durfden niet. We aten dien avond om halftien wat koude kliekjes, overgeschoten van anderen, maar we hadden honger, en 't smaakte ons toch goed.

21 Sept. Donderdag

Geen water, en 'zwart als Turken', zo kwamen we uit de kelder, dien morgen. 't Was opvallend stil daarbuiten, doch de stroom van vluchtelingen hield aan, en trok door naar dorpen in de omtrek. We kregen brood op de bon, doch niemand had bonnen, alleen Moeder. Wat koffie in etensschalen zonder melk. De kleintjes leden dorst, maar er werd gezorgd. Het water werd uit een put gehaald ver in de omtrek. Melk kwam er en kuch, Duitse kuch, achtergelaten door de moffen, en er werd weer gekookt voor den middag. Het blijft stil, en wij wagen het onze neus buiten te steken. 't Is heerlijk weer, en we lopen wat op. In de Groenestraat staan wat mensen. Er hangt een proclamatie aangeplakt, en we lezen die gretig. Het uur der bevrijding is daar! Het Militair Gezag heeft voorlopig de leiding. We zijn bevrijd na vier dagen van strijd.

Maar in de verte wordt weer geschoten. De stad brandt en in de straten wordt nog hevig gevochten om resten van Duitse leger troepen op te ruimen. Wij kunnen ons nog niet verheugen. Er wordt alom veel geleden. De eerste Amerikaanse tanks rollen voorbij. Wij wuiven en roepen. De soldaten verstaan ons niet, maar begrijpen ons. Zij wuiven lachend terug, en hier en daar verschijnt sinds jaren de driekleur. Wij keren weer naar het

Bezoekers van de schuilkelderderoute kijken naar de muur die 28 september symbolisch wordt ingehuldigd als oorlogsmonument

klooster. Arnhem krijgt nu de beurt, maar wij behoefden niets te vrezen, vertelden ons jongens van "Vrij Nederland". Het nu eigen geschut zou bulderen, maar 't ging allemaal weg. En de kelders bleven bevolkt...

22 Sept. Vrijdag. Germany girls

Wij wagen ons op straat naar huis. Een jacht vindt plaats op de N.S.B-ers en we horen schieten. Uitkijken is de boodschap. Maar ons konijntje wacht. In de grootst mogelijke rommel wordt het konijn gebraden en opgepeuzeld. Tante Anna komt kijken (hoe durft ze?) en smult mee. Er zijn opstootjes in de buurt. N.S.B-ers en Germany girls worden opgehaald.

Dan weer 'n spektakel naast ons, waar ze op zoek zijn naar moffenmeisjes. En zo ging het in iedere straat. Kaalgeschoren meisjes met hakenkruis op de rug, ofwel N.S.B-ers bespottelijk gemaakt door kleding werden door de straten meegevoerd naar de Transformatorenfabriek waar ze voorlopig werden opgeborgen. Om vier uur krijgen we middageten in het klooster. Een Koningsmaaltijd... aardappelen met vlees, achtergelaten door de moffen, maar 't was meer vlees dan aardappelen. Wat hebben we gesmuld... Zo veel als je maar liefde, en 't was overheerlijk! Dien dag hebben we de meubels, en alles wat nog enigszins goed was uit het puin overgebracht naar de burens aan de overkant. Schilderijen van Henk en Marie verhuisden naar de Nieuwe Nonnendaalseweg. 's Avonds verscheen het eerste nummer van "De Gelderlander" in de kelder. Hoewel klein van formaat waren we overgelukkig bij deze eerste begroeting van het ons weer zo eigen blad, die in 1942 met volle vlag was gaan strijken.

23 Sept. Zaterdag. Op zoek naar een huis

Wij worden uitgenodigd bij de Fam. Klaassen. 't Valt niet mee, de gehele dag in de kelder en wij nemen deze uitnodiging graag aan. Vader gaat inmiddels op stap. We moeten zien dat we 'n huis krijgen en er komen nu wel N.S.B-woningen vrij... Maar dat ging niet zo gemakkelijk.

Deze huizen werden bestormd en je was meestal te laat. De huizen dreunen van langskomende tanks en het eigen geschut blaft onophoudelijk. Hoe stond het met Arnhem? Niemand wist het. We gaan eens kijken naar het drukke verkeer. Er staan veel mensen langs de Graafscheweg. Het klooster is reeds tot rustplaats gemaakt voor de soldaten. Om een Amerikaanse soldaat groepen zich wat mensen. Wij eropaf. We verstaan niets van al dat gebrabbel. Doch 'n meisje uit de kring speelt als vertolkster en wij vragen honderduit. Hij was 29 jaar maar hij leek er wel 40. Wij vonden 't erg interessant met een Amerikaan te praten, en ook Moeder moest komen luisteren. 's Middags gaan we eens naar Hees kijken. Daar was niet gevochten en we zoeken Opoe op die achter leuk versierde gordijnen (oranje balletjes) genoeglijk door 't raam zat te kijken. Ze schrok, toen we haar vertelde van ons huis, en ook de Familie Dodemont moest 't gauw weten. Hadden ze toen geweten wat hen zelf nog te wachten stond... We wilden Tante Marie nog even bezoeken maar kwamen niet verder dan de Dikkeboomweg. De schrik was er nog niet uit, en 't eigen geschut uit de Waterstraat joeg ons angst aan. Bij Henks Moeder heb ik me dien middag eens heerlijk gewassen in 'n bad warm water. En 't was nodig...

25 Sept. Maandag. Nijmegen wordt frontstad

Nog steeds wordt er geschoten, en vandaag krijgen we antwoord. Vele huizen worden getroffen en we durven niet uit onze kelder te komen. Als 't even stil wordt gaat Vader eens kijken. Er moet toch 's middags gegeten worden. Vele mensen, eerst gerust, vluchten weer naar buiten, de boer op. Wij blijven maar stil in onze kelder. Nog steeds hebben ze Arnhem niet. Wat duurt het toch lang, verzuchtten we...! Het wordt weer wat rustiger buiten en Vader moet opkomen om de ravage wat te herstellen.

26 Sept. Dinsdag. Eindelijk een huis! (Feithstraat 8)

's Morgens wagen we ons naar de kerk. Er zijn niet veel mensen in. Plots komt Vader binnen en waarschuwt Moeder. Ze moet mee. Wij hebben een huis! Den Heer Budel, Vaders baas, had het ons toegezegd. En wij blij... 't Zag er goed uit, schoongemaakt en behangen, alleen...geen meubels. Maar dit hadden we zelf nog wel. En 't werd 'n echte sjouwdag, tussen de gevaren door. Vaak kregen we luchtgevechten. Hadden de Duitsers het gemunt op de Waalbrug? Vast! Maar ze zouden geen kans krijgen. Ze werden hier allerhartelijkst ontvangen! Hier stond 'n hevig ongekend luchtdoelgeschut, waarbij horen en zien je verging."

28 Sept. Donderdag. Een angstige dag

Vaders verjaardag, maar van feesten zou niets komen. Aanhoudend luchtgevechten, die ons telkens naar de kelder deden verhuizen. Alleen m'n broer Henk komt even feliciteren, maar verdwijnt spoedig. Wij zijn erg angstig en verlangen terug naar onze kelder in het klooster.

We zouden dus vroeg eten. Maar 't afweer ratelt steeds en 't is net of er soms iets valt... Bommen... of de dreun van eigen geschut...? Plots weer 'n slag ... nu kort bij... Voor wij kunnen duiken ligt dat ding er al. Wat 'n stof! 'n Splinterbom raakte het huis van de burens, rakelings langs onze muur, veroorzaakte daar 'n gat en drong naast ons de grond in, niet ontploft! 'n Reuze geluk! Maar we beseften meteen: een heel huis in deze tijd was 'n dubbeltje op z'n kant. En we besloten onze werkzaamheden eraan voorlopig te staken. Nog meer niet-ontploffte bommen waren gevallen. De meeste mensen uit de straat vluchtten weg. En wij trokken maar weer naar het klooster.

October. Weken die volgden

De avonden worden donker, en bij maanlicht wagen zich avond aan avond Duitsers boven Nijmegen. Maar we gaan reeds vroeg naar de kelder, en wachten in angstige spanning den avond. De kelders zijn overbevolkt. Wij slapen nu in gangen, en hadden als eersten de beste plaats, geheel achteraan, waar 's nachts niemand ons kan passeren. In de kelder sliep je vrij rustig. Granaten-inslag werd niet gehoord, en het geluid van afschieten was hier vaag. Alleen die luchtgevechten en bommen Soms kwamen ze om de 5 minuten. Wij baden dan het rozenhoedje. Alleen de burens deden niet mee. De ge-

vechten waren hevig en vaak voelden we de grond dreunen. Bommen! Zo werd een fabriek getroffen in de Ruijterstraat, waaronder 200 mensen zaten en 100 kwamen om door verstikking. En de angst in de kelder groeide....

Bij luchtgevecht werden de kleine peuters soms met geweld wakker gemaakt en aangekleed. Wat wilde men met die kleinen...? Ze konden toch het beste rustig blijven slapen? Voortaan kwam iedere avond de Zuster het Rozenhoedje voorbidden, en bijna eenieder bad nu mee.

En het leven ging verder.... Iedere dag vielen er slachtoffers door granaten... door bommen...

Je hoorde zoveel... je verbaasde je niet meer en vergat weer spoedig van wat in de kelder doordrong. Veel nieuws over het front hoorde je niet. Soms verhoogde activiteit, en dat betekende voor ons meer angsten. Alleen de Russen maakten fabelachtige vorderingen en drongen diep Duitsland in. Wij kregen nu voortaan keukeneten. 't Was niet altijd smakelijk en soms ons portie heel weinig. Maar Moeder kookte bij, zolang we voorraad hadden.

's Morgens mochten we helpen; brood snijden voor honderden mensen, en om beurten afwassen. En 's avonds als het wat stil was werd er gedanst boven, en muziek gemaakt. Amerikanen bevolkten het klooster."

Een kijkje in de schuilkelders

door Ferry Blüm

Sinds 2005 vindt in het Willemskwartier jaarlijks de 'Trots op de Wijk'-dag plaats. De hele Willemsweg, van Kop tot Thijmstraat, staat die dag aan beide zijden vol met marktkramen, muziek, een kinderdraaimolen en een dierenweide. Vooraan op de Willemsweg, op het gemeentelijke perkje achter (toen nog) de kiosk vlakbij de Graafseweg is een schuilkelder gegraven, niet uit de oorlog maar van daarna, de jaren vijftig, dus nooit gebruikt. In 2008 kon deze schuilkelder tijdens de 'Trots op de Wijk'-dag bezocht worden en veel mensen maakten daar gebruik van.

Het jaar daarop vond de 65-jarige herdenking van Market Garden plaats. Bewoners, kinderen vooral, konden een ritje maken met jeeps uit de Tweede Wereldoorlog, en een wandelroute volgen door het Willemskwartier langs de plekken waar tijdens de frontstadperiode bommen en granaten schade hadden aangericht: Willemsweg, Anna Bijnsstraat, Maerlantstraat, Hofdijkstraat, Spieghelstraat, Ruusbroecstraat, Tollensstraat en weer eindigend bij de Kop van de Willemsweg. Daar wachtten koffie, thee en limonade en konden foto's worden bekeken. De wandeling begon of eindigde in de kelder van de hoekwoning Willemsweg-Tollensstraat om bezoekers een indruk te geven hoe een schuilkelder eruit gezien had.

Veel woningen in de wijk hadden – en hebben – een kelder; soms vochtig en laag, waar het aldaar wonende gezin tijdens de periode september 1944 - mei 1945 menig uur en menige nacht heeft doorgebracht. Ook de tricotage-fabriek aan de Tollensstraat, inmiddels omgebouwd tot appartementen nadat het jarenlang een sportschool is geweest, en niet te vergeten Smit-Trafo, hadden grote kelders waar talloze bewoners in het geval van granaatslagen naartoe vluchtten.

Al in 2005 was de plek te zien geweest aan de De Gé-nestetlaan waar zo'n schuilkelder onder een woning gezeten moet hebben. De woningen daar waren gesloopt en het toen tijdelijk tot Dichtersplein omgedoopte, braakliggende terrein was in afwachting van nieuwbouw. Bekend is ook dat zo'n zelfde schuilkelder zich onder de wipkip, stang en glijbaan van de speelplek op het pleintje 'in' de Ruusbroecstraat moet hebben bevonden. Het is moeilijk voor te stellen hoe het moet zijn geweest om met zoveel mensen in een benauwde schuilkelder te wachten op wat komen ging. Gelukkig hebben sommige mensen deze periode aan een dagboek toevertrouwd. Maria van Keeken was zo iemand. Fragmenten uit haar dagboek laten je even voelen hoe het toen moet zijn geweest.

Spitten in de verhalen van de

Bart Janssen en Tefke van Dijk

door Tefke van Dijk

Oorlogskenner Bart Janssen kent bijna alle verhalen van de Nijmegenaren die tijdens de Tweede Wereldoorlog omkwamen. Speciaal voor het herdenkingsmonument zoomt hij in op de slachtoffers in het Willemskwartier. "Zo'n monument is mooi, het houdt de verhalen levend. We mogen ze nooit vergeten."

Uit een grote envelop haalt Janssen twee A4-tjes tevoorschijn met daarop 67 namen en adressen, allemaal mensen die in het Willemskwartier hebben gewoond en zijn overleden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Achter twaalf namen staat een kruisje. "Daarvan heb ik de verhalen al teruggevonden. De anderen moet ik nog zoeken, en waarschijnlijk komen er nog wel wat namen bij. Van minimaal dertig mensen wil ik de verhalen verzamelen."

Door het oog van de naald

Janssens eigen oorlogsverhaal begint bij zijn geboorte op 1 februari 1944, drie weken voor het bombardement op

Nijmegen. Zijn ouders woonden toen aan de St. Jacobslaan. Een dag voor het bombardement gingen ze met hem voor het eerst naar buiten in een kinderwagen. "Dezelfde dag ging mijn moeder met mij naar kinderarts dr. Peljak aan de Kronenburgersingel en een dag later werd de praktijk gebombardeerd. Op de dag van het bombardement was ik in de woning van mijn oma in de Ziekerstraat. Door puur toeval werd ik net niet geraakt door de bommen. Ik ben twee keer door het oog van de naald gekropen en heb echt geluk gehad."

'Ik ben nu tien jaar verder en ik moet het soms echt even apart leggen. De verhalen grijpen je naar de keel'

Een schoenendoos van zijn oma met foto's van overleden mensen wakkerde de interesse aan voor de verhalen van de

slachtoffers en nabestaanden

Het huis van dr. Peljak aan de Kronenburgersingel, voor en na de bominslag (21 februari 1944)

oorlogsslachtoffers. Na haar dood stopte hij de foto's in een map en bij de eerste grote herdenking van het bombardement in 1994 haalde hij deze tevoorschijn en kwam hierdoor in contact met nabestaanden van de mensen op de foto's. Hij besloot hun verhalen vast te leggen. Elf jaar later verscheen het boek *De Pijn Die Blijft, Ooggetuigen Van Het Bombardement Van Nijmegen 22 februari 1944*. Daarin staan de verhalen van honderden slachtoffers, die op die dramatische dag zijn gevallen.

Slachtoffers in de frontstadperiode

Inmiddels heeft hij meer dan genoeg verhalen voor zijn tweede boek, dat vooral gaat over de bijna 1000 Nijmeegse slachtoffers die zijn gevallen tijdens de frontstadperiode, waarvan er ook veel in het Willemskwartier woonden. Janssen wil mensen graag laten zien wat er allemaal in hun directe omgeving is gebeurd. "Neem het verhaal van Christina van der Heijden uit de De Génestetlaan, die op haar 21ste verjaardag vanuit de schuilkelder in de Jacob Canisstraat eten ging halen in het huis van haar tante en daar uiteindelijk levend verbrandde. Of het verhaal van de bioscoop op de Groenestraat waar een aanslag plaatsvond omdat de Duitsers dachten dat daar op dat moment veel geallieerden waren."

Als Janssen praat, komt hij over als een levende encyclopedie. Namen, straten, leeftijden, ze zitten allemaal in zijn hoofd en hij haalt ze moeiteloos naar boven als hij de verhalen vertelt. Hij heeft nu ruim duizend foto's en bidprentjes van mensen in zijn inmiddels gedigitaliseerde archief. Wanneer zijn tweede boek verschijnt weet hij nog niet, maar de tijd begint te dringen. De nabestaanden worden alsnog ouder en komen te overlijden. Stiekem begint Janssen ook steeds meer moeite te krijgen met de verhalen. "Ik ben nu tien jaar verder en ik moet het soms echt even apart leggen. De verhalen grijpen je naar de keel."

Zo dicht mogelijk bij de waarheid

Feitelijk heeft Janssen nu al voldoende materiaal voor een derde boek. "Ik wil er wel een punt achter zetten, maar de verzameling verhalen blijft maar groeien." Van alle kanten krijgt Janssen tips over mogelijk nieuwe aanknopingspunten en verhalen. Vaak is het dan nog niet makkelijk om een en ander geverifieerd te krijgen. "Het is een hoop speurwerk; verschillende mensen spreken, foto's kijken, plattegronden raadplegen. Ik probeer altijd zo dicht mogelijk bij de waarheid te komen."

De gesprekken met nabestaanden hakken er vaak wel in. "Je brengt iets teweeg door mensen te vragen hun verhaal te vertellen. Ze raken soms heel geëmotioneerd als ze erover praten, sommige mensen hebben het jarenlang weggelaten. Na het gesprek zeggen ze wel eens dat ze nu vredig kunnen sterven. Ik weet nog goed dat een man me zijn verhaal vertelde en plots begon te huilen.

Zijn vrouw liep toen naar hem toe en legde haar hand op zijn arm. 'Waarom heb je me dat nooit verteld?', vroeg ze geschokt. Veertig jaar waren ze al getrouwd. Voor veel mensen is het een moeilijk stuk uit hun verleden."

Nooit vergeten

Janssen vindt het mooi dat er nu een monument komt op de Spiegelmhof, en dat het vanuit de bewoners komt. "Dat houdt de verhalen levend. Veel oudere mensen willen het toch weten, hoe het precies zit met alle slachtoffers. Maar het leeft ook onder jonge mensen, dat zie je wel bij de grote belangstelling voor de herdenking op 22 februari en

de interesse die er is op scholen. Ik vind het ook interessant om in te zoomen op de verhalen uit het Willemskwartier. We mogen ze nooit vergeten."

Presentatie over oorlogsslachtoffers op 21 september

Vooruitlopend op de onthulling van het oorlogsmonument op de Spieghelhof is er een informatieavond op woensdag 21 september vanaf 19:30 uur in Voorzieningenhart 't Hert, Thijmstraat 4. Historisch onderzoeker Bart Janssen vertelt aan de hand van oude foto's over de oorlogsslachtoffers uit het Willemskwartier. Het gaat daarbij niet alleen om de slachtoffers uit de frontstadperiode (september 1944-maart 1945), maar ook eerder tijdens de oorlog. Van de bijna zeventig slachtoffers heeft hij een foto of ander documentatiemateriaal kunnen achterhalen. De avond begint om 19:30 uur. De toegang is gratis.

Enkele slachtoffers die dankzij Bart Janssen een gezicht hebben gekregen:

De 71-jarige joodse mevrouw Melanie Cohen-Hoffmann woonde met haar twee zonen Wilhelm en Jacob op de Willemsweg 83. Op 19-12-1942, toen haar kleinzoon Hartog bij haar logeerde om op haar piano te oefenen, werden allen opgepakt en via Westerbork naar Auschwitz getransporteerd om daar te worden vermoord. Haar zoon Israël, die op de Groenestraat 290 woonde, was al op 10-05-1942 opgepakt en later in Auschwitz vermoord.

De 19-jarige Rinus van As woonde bij zijn ouders op de Tesselschadestraat 9, toen hij het bericht kreeg dat hij zich voor de Arbeitseinsatz diende te melden. Als standplaats kreeg hij Neheim Hüsten, een dorpje bij de grote Moehne- en Ederdam in het Ruhrgebied. De Britten hadden bedacht dat zij door het bombarderen van de dammen de oorlogsindustrie in het Ruhrgebied konden uitschakelen. De opzet lukte. Met speciaal ontworpen stuiterbommen werden de dammen verwoest en miljoenen kubieke meters water stroomden door het dal. Ongeveer 1500 bewoners en Nederlanders in de Arbeitseinsatz vonden de verdrinkingsdood. Een van hen was Rinus van As.

De 8-jarige Leo de Vos woonde aan de Hatertseveldweg 504. Op 20-10-1945, toen de Canadezen nog in Nijmegen verbleven, speelde hij op een weiland bij het Willemswegkwartier. Legertrucks reden af en aan en Leo riep naar zijn broertje dat zijn buurmeisje achter het stuur zat. Zij mocht van haar Canadese vriendje even rijden. Direct daarna ging het mis. Ze gaf een ruk aan het stuur en Leo werd verpletterd. Vlug nam de Canadees plaats achter het stuur en het broertje van Leo, die het ook gezien had, werd door de politie niet geloofd. Het bezorgde hem een levenslang trauma.

Dag zonder Dak

Op een dag zonder dak
Zijn we naar bed gegaan
Na weken van doorweken
Zijn we weer opgestaan
Maar toen we achter ons keken
Was de uitgang verzakt
De toeloop afgezaagd
En de illusies, de illusies uitgeblazen

De nacht van het gelag
Hebben we uitgezeten
Wachtend op de inslag
Van het licht, van het licht
Maar toen de dag ervan afzag
Om op te komen te dagen
Hebben we in de kelders
Van ons geheugen, ons geheugen zitten graven

Weet je,
We kunnen weer gaan slapen
Want weet je,
In mijn dromen zit de klad
En weet je,
We kunnen het ook gewoon laten
Achter de muren van de stad

Er zijn bomen zonder blad
Zolang het winter is
Ramen zonder glas
Wanneer dat versplinterd is
In mijn dromen zit de klad
Ze zijn goed voor de sloop
En de daken van de stad
Uit het lood, uit het lood, uit het lood.

Dag zonder dak
Dag zonder dak
Dag zonder dak

Tekst: Ferry Blüm
Muziek: Ferry Blüm/Mattie Backus

Onthulling plaque op de Spieghelhof

Het Spieghelhof waar de herdenkingsmuur komt

Op woensdag 28 september wordt het monument op de Spieghelhof symbolisch ingewijd door de onthulling van de plaque bij de herdenkingsmuur. De Wijkraad Willemskwartier (www.willemskwartiernijmegen.nl) nodigt de bewoners van het Willemskwartier van harte uit om deze gelegenheid bij te wonen.

Het officiële gedeelte begint om 11:30 uur in de Spieghelhof: het nieuwe parkje tussen Brederostraat, Spieghelstraat en M. Vassalisstraat. Oud-bewoners die als kinderen de frontstadperiode hebben meegemaakt en na de oorlog geboren familie van de omgekomen Willemskwartierders, vertellen hun verhaal. Er worden woorden gesproken, herinneringen gedeeld en passende liedjes gezongen. Leerlingen van de brede school Het Kleurrijk leggen bloemen. Iedereen die dat wil, krijgt de gelegenheid zelf bloemen neer te leggen.

Programma

11:30 uur	Ontvangst bezoekers en gastsprekers. Het koor Olam Haba zingt liederen.
11:45 uur	Gerrie Looman, voorzitter Wijkraad Willemskwartier, opent de bijeenkomst. Historisch onderzoeker Bart Janssen verzorgt een inleidende toespraak.
12:00 uur	Willem Elbers, Ria Diersman-Van Bergen en Tonnie Alders-Arts vertellen hun verhaal.
12:15 uur	Het koor Olam Haba zingt een lied. Een van de schoolkinderen draagt een gedicht voor, gevolgd door gepaste bijdragen van burgemeester Bruls en wethouder Van Hees die bij deze onthulling aanwezig zullen zijn. Daarna wordt de plaque onthuld.
12:30 uur	Ria Diersman-Van Bergen en anderen leggen bloemen neer.
12:40 uur	Ferry Blüm en koorleden zingen en spelen 'Dag zonder dak', terwijl schoolkinderen elk één bloem bij het monument neerleggen. Zie voor de tekst van het lied 'Dag zonder dak' de linkerpagina.
12:45 uur	Afsluiting ceremonie door Gerrie Looman. Arie Willems zingt Elvis met de overige oud-leden van popgroep The Mirrors. Meezingen mag.
	Daarna is er tot 13.30u koffie en thee voor bezoekers bij de partytenten.

Organiserend comité

Ria Diersman-Van Bergen, haar man en haar broer (nabestaanden en oud-bewoners), Tonnie Alders-Arts en haar broer, Tom Arts (oud-bewoners van de woning van de muur), Willem Elbers (oud-bewoner en auteur van autobiografie), Leonie Valckx (bewoner en interviews), Tefke van Dijk (bewoner en interview) Irene Halsema (brede school Het Kleurrijk), Bart Janssen (historisch onderzoeker), Henny Franssen (oud-bewoner, historisch onderzoeker), Gijs Hoogenboom (gids historische stadswandelingen), Dirk-Jan Burgersdijk (bewoner, organisator schuilkelderoute, Wijkraad Willemskwartier, idee voor de muur), Ferry Blüm (bewoner, Wijkraad Willemskwartier, coördinator), Arie Willems (oud-bewoner, gitarist en oud-lid van popgroep The Mirrors), Mieke Hydra, dirigent koor Olam Haba, Gerrie Looman (bewoner, Wijkraad Willemskwartier), Elvi van Wijk (hoofdredacteur Hart van Nijmegen) en Ruud Maassen (medewerker Portaal).

Dag zonder Dak

(Tekst: Ferry Blüm, Muziek: Ferry Blüm/Mattie Backus)

Op een dag zonder dak
Zijn we naar bed gegaan
Na weken van doorweken
Zijn we weer opgestaan
Maar toen we achter ons keken
Was de uitgang verzakt
De toeloop afgezaagd
En de illusies, de illusies uitgeblazen

De nacht van het gelag
Hebben we uitgezeten
Wachtend op de inslag
Van het licht, van het licht
Maar toen de dag ervan afzag
Om op te komen te dagen
Hebben we in de kelders
Van ons geheugen, ons geheugen zitten
graven

Weet je,
We kunnen weer gaan slapen
Want weet je,
In mijn dromen zit de klad
En weet je,
We kunnen het ook gewoon laten
Achter de muren van de stad

Er zijn bomen zonder blad
Zolang het winter is
Ramen zonder glas
Wanneer dat versplinterd is
In mijn dromen zit de klad
Ze zijn goed voor de sloop
En de daken van de stad
Vut het lood, vut het lood, vut het lood.

Dag zonder dak
Dag zonder dak
Dag zonder dak

